

§ 2. План мясцовасці. Умоўныя знакі. Маштаб

Успамінаем. Для чаго служыць кампас?

Даведаемся. Што называюць планам мясцовасці. Якімі ўмоўнымі знакамі абазначаюць прадметы на плане. Для чаго патрэбен маштаб і як ім карыстацца.

Разважаем. Ці любую тэрыторыю можна паказаць на плане?

1. План мясцовасці. Яшчэ ў глыбокай старажытнасці, калі падарожнічалі і адкрывалі новыя землі, людзі імкнуліся захаваць для нашчадкаў атрыманыя веды. Яны складалі апісанні і рабілі малюнкi тых месцаў, у якіх пабывалі. Тады і з'явіліся першыя выявы зямной паверхні. Зараз пры будаўніцтве будынкаў і збудаванняў або пракладванні дарог таксама неабходны схематычны малюнак мясцовасці. Але ў малюнкаў, зробленых непасрэдна з паверхні Зямлі, ёсць недахоп: блізкія прадметы могуць закрываць далёкія. Таму найлепшы спосаб адлюстравання — від зверху. Зверху зямная паверхня паказваецца на аэрафотаздымках, планах мясцовасці і картах (мал. 6, с. 18). Самым зручным адлюстраваннем невялікага ўчастка зямной паверхні для выкарыстання ў гаспадарчай дзейнасці з'яўляецца план мясцовасці (ад лац. *планум* — плоскасць).

с. 3

План мясцовасці — адлюстраванне невялікага ўчастка зямной паверхні ў зменшаным выглядзе з дапамогай умоўных знакаў.

Планы мясцовасці шырока выкарыстоўваюцца чалавекам, таму інфармацыя на іх павінна быць падрабязнай і дакладнай. Планы, якія створаны з дапамогай спецыяльных (геадэзічных) прылад, адрозніваюцца высокай дакладнасцю. Пры гэтым на планах мясцовасці няма скажэнняў, якія

с. 4

Мал. 6. Адлюстраванне зямной паверхні:
а) на аэрафотаздымку, б) на плане мясцовасці

звязаны з крывізной зямной паверхні, з прычыны невялікіх памераў адлюстраванага ўчастка.

2. Умоўныя знакі — азбука для чытання плана мясцовасці.

Аб'екты на плане мясцовасці адлюстроўваюць умоўнымі знакамі.

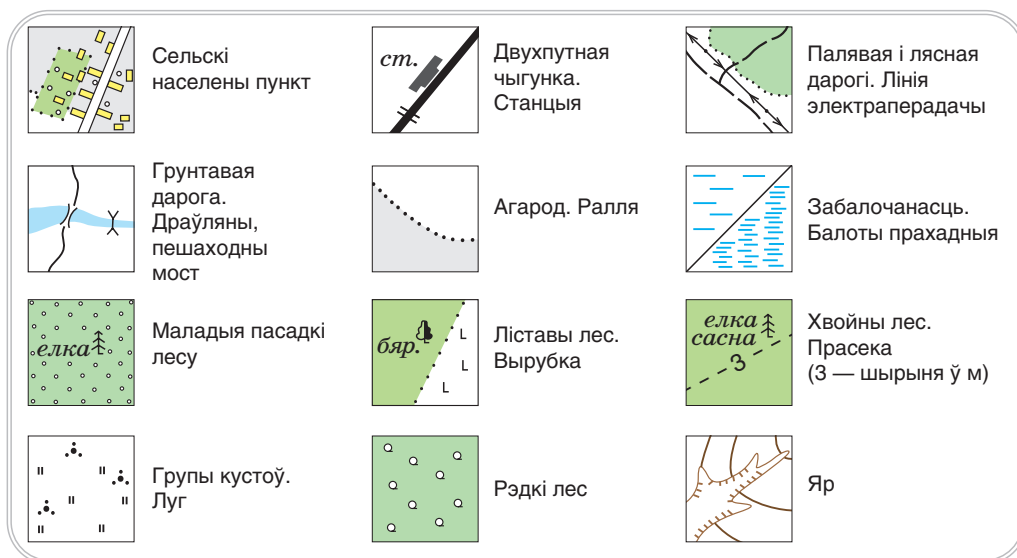

Умоўныя знакі — графічныя сімвалы на планах ці картах для абазначэння аб'ектаў мясцовасці.

с. 5

Умоўныя знакі звычайна падобныя да аб'ектаў, якія яны адлюстроўваюць. **Умоўныя знакі маюць пэўную каляровую афарбоўку.** Водныя аб'екты (рэкі, азёры і інш.) прынята адлюстроўваць сінім колерам, няроўнасці зямной паверхні (пагоркі, яры і інш.) — карычневым. Аб'екты расліннасці (лясы, сады і інш.) паказваюць зялёным колерам, а аб'екты, створаныя чалавекам (будынкі, дарогі і інш.), — чорным (мал. 7).

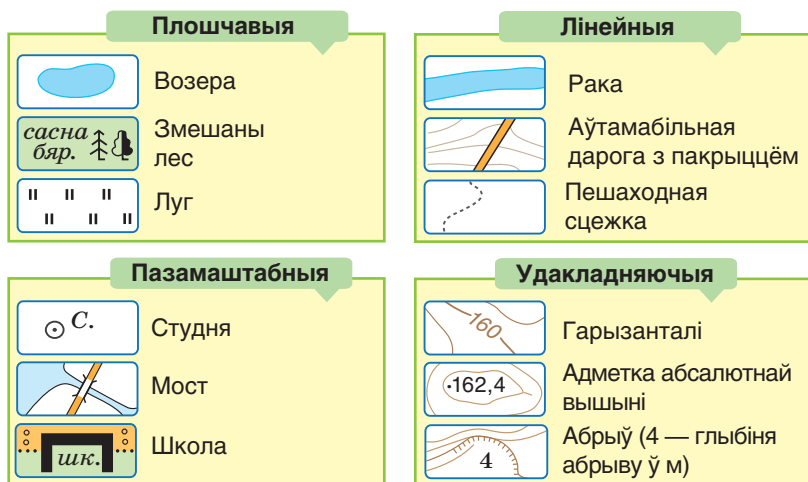

Мал. 7. Умоўныя знакі плана мясцовасці

Адрозніваюць чатыры групы ўмоўных знакаў (мал. 8). Плошчавымі знакамі паказваюць аб'екты, якія займаюць значныя прасторы (лясы, балоты, палі і інш).

с. 5

Мал. 8. Віды ўмоўных знакаў

Лінейныя знакі паказваюць вузкія і працяглыя аб'екты (лініі электраперадачы, дарогі, рэкі і інш.). Для адлюстравання аб'ектаў, якія стаяць асобна (будынкаў, студняў, мастоў і інш.), без уліку іх памераў выкарыстоўваюць **пазамаштабныя** знакі. *(Знайдзіце прыклады гэтых знакаў на плане мясцовасці ў атласе.)*

с. 5

Для абазначэння якасных або колькасных характарыстык аб'ектаў могуць выкарыстоўвацца **ўдакладняючыя** знакі (напрыклад, для абазначэння шырыні і глыбіні ракі, віду дарожнага пакрыцця, адметак вышынь і глыбінь).

с. 6

3. Маштаб. Якую б невялікую тэрыторыю не адлюстроўваў план мясцовасці, ён заўсёды будзе ў шмат разоў меншы, чым сама тэрыторыя. **На плане мясцовасці ўсе аб'екты і адлегласці паміж імі паказаны ў паменшаным выглядзе.** Пры гэтым рэальныя памеры на мясцовасці пераводзяць у меншыя памеры на плане, калі змяншаюць іх у аднолькавую колькасць разоў. Для гэтага выкарыстоўваюць маштаб.

Маштаб — адносіны даўжыні адрэзка на плане або карце да яго рэальнай даўжыні на мясцовасці.

Маштаб паказвае, у колькі разоў памеры на плане або карце зменшаныя ў параўнанні з рэальнымі. Маштаб можна запісаць у выглядзе дроби, дзе ў лічніку — даўжыня адрэзка на плане, а ў назоўніку — яго рэальная даўжыня на зямной паверхні. Так, маштаб 1 : 10 000

Лічнік у лікавым маштабе роўны адзінцы (1 см). Назоўнік паказвае, у колькі разоў зменшана адлюстраванне на плане або карце.

(чытаецца адна дзесяцітысячная) паказвае, што кожнаму сантыметру на плане адпавядае 10 000 сантыметраў (або 100 метраў) на мясцовасці.

АЛГАРЫТМ пераводу маштабу лікавы → найменны

Для атрымання найменнага маштабу ў метрах патрэбна ад назоўніка маштабу ў лікавым выглядзе адкінуць 2 апошнія лічбы, а для атрымання найменнага маштабу ў кіламетрах — пяць апошніх лічбаў.

$$1 : 1000 = \text{у } 1 \text{ см} — 10 \text{ м}$$

$$1 : 10\,000 = \text{у } 1 \text{ см} — 0,1 \text{ км}$$

АЛГАРЫТМ пераводу маштабу найменны → лікавы

Калі ў найменным маштабе адлегласць дадзена ў метрах, то да яго патрэбна дадаць два нулі, калі ў кіламетрах — то пяць нулёў.

$$\text{У } 1 \text{ см} — 50 \text{ м} = 1 : 5000$$

$$\text{У } 1 \text{ см} — 5 \text{ км} = 1 : 500\,000$$

Падвядзём вынікі. ♦ План мясцовасці — адлюстраванне невялікага ўчастка зямной паверхні ў паменшаным выглядзе з дапамогай умоўных знакаў. ♦ Умоўныя знакі бываюць лінейныя, плошчавыя, пазамаштабныя і ўдакладняючыя. ♦ Маштаб паказвае, у колькі разоў памеры на плане або карце зменшаныя ў параўнанні з рэальнымі. ♦ Існуюць тры віды запісу маштабу: лікавы, найменны і лінейны.

Праверым сябе. 1. Што такое план мясцовасці? 2. У чым яго перавага ў параўнанні з іншымі відамі адлюстравання зямной паверхні? 3. Якімі колерамі на плане паказваюць розныя аб'екты?

4. Што азначаюць лікі ў лічніку і назоўніку ў лікавым маштабе? 5. Як дэталёвасць адлюстравання тэрыторыі на плане залежыць ад маштабу?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Уявіце, што вам неабходна выбраць участак для будаўніцтва загараднага дома. Абгрунтуйце, якім адлюстраваннем зямной паверхні вы скарыстаецеся для выбару

ўчастка — фотаздымкамі, аэрафотаздымкамі або планам мясцовасці і чаму. **2.** Шасцікласнікі збіраюцца ў турпаход. Які план лепш падыдзе дзецям — з маштабам 1 : 100 або 1 : 10 000 і чаму? **3.** Перавядзіце найменны маштаб у лікавы: а) у 1 см — 25 м; б) у 1 см — 0,5 км; в) у 1 см — 150 м; г) у 1 см — 1,5 м. **4.** На плане мясцовасці ў атласе знайдзіце па два прыклады ўмоўных знакаў: а) плошчавых; б) лінейных; в) пазамаштабных; г) удакладняючых. **5.** Падчас перапынку школьнікі выпадкова выцерлі з дошкі некалькі лічбаў у табліцы. Аднавіце ў сшытку дадзеныя табліцы пры пераводзе маштабу з аднаго віду ў другі.

с. 4–5

	Маштаб	Адлегласць			Маштаб	Адлегласць	
		на плане	на мясцовасці			на плане	на мясцовасці
А	1 : 10 000	...	100 м	Д	...	1 см	50 м
Б	...	6 см	300 м	Е	1 : 500	...	20 м
В	1 : 2000	15 см	...	Ж	у 1 см — 15 м	17 см	...
Г	у 1 см — 300 см	2,5 см	...	З	...	2 см	200 м

Клуб дыскусій. Людзям якіх прафесій неабходна ўмець чытаць план мясцовасці?

Клуб знаўцаў. Напішыце аповяданне пра свае летнія канікулы, пры гэтым замяніце як мага больш слоў умоўнымі знакамі.

с. 5

§ 3. Вышыня мясцовасці. Чытанне плана мясцовасці

Успамінаем. Што такое азімут? З дапамогай якога прыбора яго вызначаюць? Што такое маштаб і для чаго ён выкарыстоўваецца?

Даведаемся. Чым абсалютная вышыня адрозніваецца ад адноснай. Што азначае ўмець чытаць план мясцовасці.

Разважаем. Як па плане вызначыць вышыню мясцовасці?